

Podoabe în tablouri votive din Oltenia

Ioana Gabriela Duicu

*Dacă toate aceste însemnări grafice, precise și bogate, ar lipsi, multe din aspectele vieții noastre ni s'ar înfățișa în contururi mult mai șterse.*¹

Atunci când omul creează, el marchează obiectul realizat de o realitate subiectivă, trecută prin conștiința proprie, la rândul ei cultivată de cutume, de curente psihologice și artistice. Analiza acestor mărturii, mai mult sau mai puțin fidele realității, aduce un aport important în istoriografia veșmintelor sau a podoabelor, cu condiția ca respectiva dovadă să fie cât mai corect încadrată contextului în care a fost realizat.

Abordarea din această prezentare a avut în atenție doar pictura murală (parietală) interioară religioasă. Din acest punct de vedere se impune o atenție deosebită asupra influențelor artistice, care și ele impun, așa cum și literatura creează, unele modele umane, pe care orice artist le va interpreta, bineînțeles cu respectarea trendului².

Studiul a avut ca punct de plecare mărturia ale portului podoabelor din tablouri votive, realizate de „artiștii cari au trăit înaintea Unirii Principatelor, pe atunci chemați zugravi.”³ Prin acest citat am dorit doar să evidențiem diferența care a existat între zugravii de curte sau mănăstirești, școliți în importate „școli de subțire” din Țara Românească și Moldova, care nu avuseseră încă o influență occidentală.

Oltenia nobiliară și domnească strâns legată de Oltenia țărănească vor fi principalele subiecte ale unei atente observații a podoabelor, cu rolul de a ilustra spiritul medieval și premodern, fără de care „modernitatea noastră între Europa și Orient ... ar fi probabil mai greu de imaginat”⁴.

O observație care ne-a atras atenția și ne-a făcut să privim mai atent podoabele din tablourile votive ale bisericilor de sat ne-o oferă tot domnul academician Răzvan Theodorescu: „începuturile unei emancipări ... în secolul al XVIII-lea fanariot, a unei lumi țărănești libere care, ca nicăieri în restul teritoriului românesc, ridică biserici, le împodobeste într-un duh popular plin de pitoresc – același ca al textelor folclorice –, din care va ieși mișcarea revoluționară de la 1821 a lui Tudor Vladimirescu, inițiativa revoluționară de la 1848 și, ... înainte de toate, însuși spiritul burgheziei române a secolului al XIX-lea”⁵.

Continuând drumul temporal către zilele noastre, se impune și analiza unor tablouri votive „zugrăvite” de pictori, precum Eustațiu Stoenescu, pictorul-ctitor al Bisericii *Sf. Gheorghe Nou*, din Craiova.

Astfel, am selectat doar câteva exemple din aria tablourilor votive care prezintă, poate cel mai concludent, veșmântul celor care au contribuit la ridicarea acestor monumente, *mărturii de artă și cultură ortodoxă*⁶.

¹ G. Oprescu, *Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII și XIX)*, București, 1926, p. 6.

² A se vedea și Constantin Bălăceanu-Stolnici, Cristiana Glavce, Magdalena Berescu, Adriana Boroșanu, *Antropologia între Știință și Cultură*, București, 2011, p. 48 – 50.

³ Gheorghe Popovici, *Expozițiunea de pictură de la Ateneu*, în *Lupta*, 4 aprilie 1893.

⁴ Răzvan Theodorescu, *Genezele unei spiritualități*, în *Grădina valahă*, București, 1999, format digital.

⁵ ibidem.

⁶ Sintagmă preluată de la proiectul dezvoltat de Sorin Sebastian Duicu, *Mărturii de artă și cultură ortodoxă din ...* (episcopie, arhiepiscopie sau a unui fond de deținător).

1. Biserica Sf. Voievozi, com. Braloștița, jud. Dolj, Panița Bălașa Argetoianca, pronaos, latura V, tronson S, detaliu

Biserica Sf. Voievozi din com. Braloștița, jud. Dolj, ctitorită de Constantin Argetoianu, biv vel serdar, pictată post 1761, păstrează și astăzi imaginile originare ale ctitorilor. Pe latura de vest a pronaosului, în tronsonul sudic, Panița Bălașa Argetoianca este redată într-o rochie (sucnă⁷) amplă, cu partea superioară atât de asemănătoare cu cămașa populară specifică Doljului, cea încadrată în tipologia cu încreț și râuri, cu decor geometric în nuanțe de albastru; poalele rochiei, cu falduri ample, sunt într-o cromatică alb-gălbuie. O pereche de paftale de dimensiuni mari (deceniile 7 – 8 ale veacului al XVIII-lea sunt cele care aduc la modă acest tip de podoabe), formată din două tase circulare, marchează talia rochiei suprapuse. Peste rochie, poartă benișul suprapus de un anterior bleu-vert, bordat pe margini, la mâneci și cu gulerul de blană albă. Pieptănătura, cu cărare pe mijloc și strânsă în coc, la spate, este acoperită de o cușmă înaltă, ce amintește de omonimele secolului al XVII-lea⁸, din blană de culoare neagră, iar la gât poartă patru șiraguri de perle, urmate mai jos, peste gulerul cămășii, de o salbă, din care se disting patru monede mari de aur.

Pe latura de nord al pronaosului, Panițele Marica și Maria, în veșminte asemănătoare cu ale paniței Bălașa, au poalele cămășilor cu imprimeuri florale („naturale”⁹), în bleumarin și grenă. Talia este marcată, la ambele, la fel ca și la Panița Bălașa, de un cordon închis cu paftale ample, circulare. La gât au primit ca podoabe, tot câte patru șiruri de „mărgăritare”, iar gulerul cămășii este închis cu câte o broșă circulară, din aur. Peste rochie, constatăm că ambele poartă

anterior cu gulerul, lateralele fețelor și manșetele înalte, din blană albă; părul, cu cărare pe mijloc și prins în coc la spate, este acoperit cu căciuli înalte.

2. Biserica Sf. Voievozi, com. Braloștița, jud. Dolj, Panițele Marica și Maria, pronaos, latura N, detaliu

⁷ sucnă, pl. e = *Trans. Mold. nord. hondroc; Oltenia rochie.* (sîrb. *suknja*, fustă, *sukno*, postav; rut. *sukněa*, haină, *sukno*, postav. V. suman). (August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, 1939, subvoce).

⁸ a se vedea și Al. Alexianu, *Modă și veșminte din trecut*, Vol. II, București, 1971, p. 78.

⁹ flori aplicate pe rochii, năframe, prostiri. (cf. Al. Alexianu, *idem*, p. 362).

Aceleași perioade de realizare a picturii îi aparține și **Biserica Sf. Nicolae, sat Glogova, com. Iormănești din jud. Gorj**, chiar dacă zidirea ei fusese începută cu circa 30 de ani mai devreme (a se vedea anexa). Și aici, în pronaos, pe

3. Biserica Sf. Nicolae, sat Glogova, com. Iormănești, jud. Gorj, *COCO<A>NA JUPĂNEASA MARIA GLOGOVEANU*, pronaos, latura V, tronson N

latura vestică, în tronsonul nordic, jupâneasa Maria, soția celui de-al doilea ctitor Ioniță Glogoveanu, fiica lui Radu Crețulescu, fost clucer, este redată în veșmânt asemănător panițelor de la biserica Sf. Voievozi din comuna Braloștița, jud. Dolj, cu unele mici deosebiri, și anume: cămașa preia un decor vegetal stilizat în jumătatea superioară, într-o cromatică bleu pe un fond cărămiziu, iar poalele, cu un croi simplu, nefaldat, dețin un decor geometric – romboidal, grena pe fond galben-verzui. Capotul¹⁰, de asemenea cu un decor vegetal stilizat, păstrează linia cromatică a cămășii, decor albastru pe fond gălbui, dublat de misade din blană neagră. Manșetele, despicate (?), au un imprimeu albastru, geometric, pe fond alb-gălbui, cu căptușeala cărămizie. Părul este prins în aceeași manieră ca la panițele de la Braloștița, și acoperit cu același tip de cușmă. Podoabele constau tot din 4 șiruri de perle și paftaua ce marchează talia, aceasta din urmă, fiind de

dimensiuni mult mai mici, dar cu tasele tot circulare.

Biserica Sf. Ștefan din Preajba, com. Malu Mare, jud. Dolj, ce i-a avut ca principali ctitori pe: Hagii Stan Jianu, mare paharnic, 1778 – 1779 și pe Constantin și Tudor din Preajba, 1833, are înfățișați pe pereții pronaosului și ceilalți membrii ai familiilor lor.

Despre reprezentarea doamnelor putem spune că ele poartă două tipuri de veșminte, în funcție de evoluția costumului, cerute de timp și rang. În tabloul votiv, în stânga intrării sunt reprezentați părinții primului ctitor, respectiv, *Hagi Voicu Jiianu, tatăl dumnealui* (postelnicului) și *Hagiica Ivana, muma dumnealui* (postelnicului) (conform tabloului votiv). Aceasta poartă o rochie croită la baza gâtului, tăiată în talie, bogat faldată, ce se apropie foarte mult de cămășile populare, așa cum am arătat la bisericile anterioare; pe șolduri fiind așezată cureaua încheiată cu paftale. Peste rochie și benii întâlnim capotul cu misadă neagră, iar pe cap poartă o căciuliță roșie, cu borurile de blană albă, specifică modei timpului ei; alte podoabe nu i-au mai fost atribuite.

4 și 5. Biserica Sf. Ștefan, Preajba, com. Malu Mare, jud. Dolj, tabloul ctitorilor, pronaos, latura V, detalii

¹⁰ Al. Alexianu, *idem*, p. 88.

În dreapta intrării, *Hagi Stan Jiianu Vel Postelnic* (ctitorul) este urmat de *Hagiica Manda Jiianca Vel Postelniceasă* și copiii, din care menționăm pe *Ilinca Jiianca Velichi Șetrăreasă*, *nora dumnealui Postelnicu*, soția lui *Zanfîr Jiianu Vel Șetrar sin ego dumnealui Postenicul*. (conform tabloului votiv)

Cele două boieroaice poartă rochii cu tăietură sub bust și cu guler șal la decolteul adânc, de stil otoman; peste rochie și benîș au anterie sau capoate cu misadă. Ca podoabe identificăm câte patru șiruri de perle sau patru lanțuri cu pandantiv; capul îl au acoperit cu șubara¹¹ (un fel de ișlic, din catifea sau postav, ce seamănă cu o mitră arhierească, de cele mai multe ori roșu sau verde, mărginit de găitane din fir metalic auriu, uneori împodobit cu stele), cu câte o stea; au taliile marcate de cordoane încheiate cu paftale, realizate în aceeași manieră. Paleta cromatică este bogată.

Pe latura de vest, a pronaosului **bisericii Sf. Îngeri și Sf. Nicolae, jud. Dolj** (vezi anexa), sunt redată *Panița Safta a Sa Pan Constantin, mare sluger*; *Panița Ancuța a Sa*; *Pan Barbu Poen<aru> mare sluger*, ultimii fiind chiar ctitorii de la 1787. Panițele sunt îmbrăcate în rochii de factură otomană, încheiate, în față cu nasturi, cu poalele faldate bogat, în cromatica roșu-gri, urmată de scurteică sau malotea; ca singure podoabe au paftalele cordoanelor din talie, redată în manieră simplistă, cu o singură tasă circulară, cu decor concentric; cea a Paniței Ancuța, probabil lucrată în filigran, are în centru un caboșon grenă. Acest tip de pafta este adesea întâlnit în ansamblul vestimentar al aromâncelor¹². Panița Safta poartă la gât o eșarfă scurtă, iar panița Ancuța, decedată la acea dată, datorită crucii pe care o ține în mâna stângă, un guler de dantelă albă, iar ambele au pe cap șubara.

Soția lui Pan Vasilie, mare vistier, Panița Maria¹³, reprezentată pe latura sudică a pronaosului și ea decedată la data realizării tabloului votiv, ține tot o cruce albă în mâna stângă, este înfățișată în rochie galbenă cu imprimeuri florale și dungi ample verticale, maronii; are șoldurile marcate de un cordon închis cu pafta circulară, decorată concentric, cu un motiv vegetal stilizat. Peste rochie, i-a fost redată o scurteică sau malotea roșu-vișinie, dublată cu misadă de blană bej. Pe cap, peste părul cu cărare pe mijloc și lăsat liber pe spate, are șubara, tot roșu-vișinie. Alte podoabe nu i-au fost redată.

6 și 7. Biserica Sf. Îngeri și Sf. Nicolae, com. Almăj, jud. Dolj, dreapta: *Pan Barbu Poen<aru> mare sluger*; *Panița Ancuța a Sa*; *Pan Constantin Poen<aru>, mare sluger*; *Panița Safta a Sa*; stânga: *Pan Vasilie, mare vistier*, *Panița Maria a Sa*, tablou votiv, pronaos, latura V (dreapta) și S (stânga), detalii

În biserica **Sf. Nicolae cunoscută și ca „Belivacă” sau „Amaradia”, din Craiova**, construită la 1794, sunt reprezentați, pe peretele de vest al pronaosului, loc predilect lor, ctitorii. În tronsonul sudic, *Pan Hristea Belivacă*¹⁴ având-o în partea dreaptă pe *Panița Bălașa*, iar în față, trei

¹¹ Al. Alexianu, *idem*, p. 365.

¹² a se vedea Ioana Gabriela Duicu, *Podoabe din metal: istorie și tradiție în Țara Românească*, Craiova, 2014, cap. Paftale

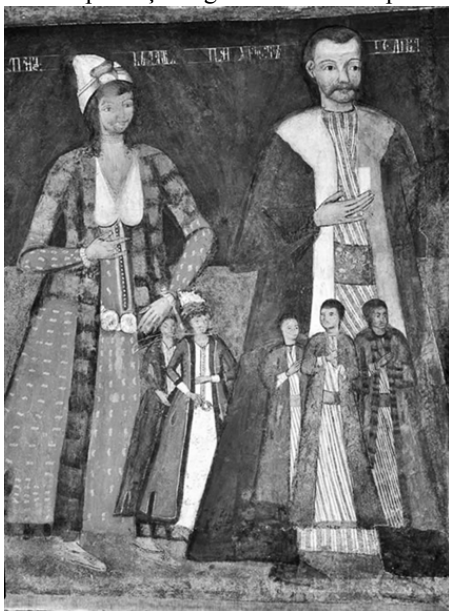
¹³ Nu este vorba despre Mărioara Scanavi-Mavrogheni, așa cum greșit o identifică Al. Alexianu, *idem*, p. 112.

¹⁴ negustor vestit, originar, pare-se din Motoci, ocupându-se cu comercializarea vitelor, pieilor și a seului; „bogatul măcelar Hristea”, se număra printre prietenii și sprijinitorii lui Tudor Vladimirescu (* * *, *Istoria Craiovei*, Craiova, 1977, p. 38)

fii, decedați la acea dată, datorită pozițiilor mâinilor – încrucișate pe piept; poziționate în fața Bălășei, ușor stânga, dar în urma lui Hristea, două fete.

Zugravii *Marcu și Tudor*¹⁵ au înfățișat personajele cu trăsături specifice picturii post-brâncovenești îmbinate cu tradiția locală, cea a școlii oltenesti de pictură de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, caracterizată prin culori vii și decorații cu bogate elemente florale.¹⁶

Veșmintele femeilor, în tonuri de roșu-carmin - portocaliu, alb și gri, au pe șolduri cordoane lejere încheiate cu paftale, vizibile doar la două dintre ele; peste părul lăsat liber pe spate are o „coafă turcească”, din mătase, în culori deschise, de formă conică, cu un canaf în vârf, specifică modei timpului și rangului constantinopolitane.

8 și 9. Biserică *Sf. Nicolae* „Belivacă” („Amaradia”), Craiova, stânga: Hristea Belivacă, cu familia; dreapta: Mihail Socolescu, cu familia

În partea dinspre nord al aceluiași perete de vest, este înfățișat al doilea ctitor, Mihail Socolescu și el redat cu soția, Cherața, un fiu decedat la data pictării tabloului votiv, având în vedere aceleași considerații prezentate mai sus și alți 5 copii, după veșminte, probabil băieți. Interesantă este vestimentația boieroacei, realizată în tonuri reci de verde-gri și albastru-gri. Acoperitoarea de cap constă într-o maramă roșie-gălbui, cu flori albe, montată, putem observa, după conturul pe care-l ia pe cap, peste un fes, frecvent întâlnită și la costumul popular din zona Romanișului. Talia o are marcată, și ea, ca și „panița Bălășa”, de cordonul cu paftale, rochia fiind tot în stil osmanlău. Vestemul celor 5 copii, și el tribut arcelorași influențe, cu imprimeuri în dungi verticale, au talia susținută de cordoane late, textile, așezate în manieră orientală, cu nod la mijloc – ceea ce ne-a determinat să considerăm că sunt băieți.

O intervenție ulterioară, mai exact din anul 1867, ne înfățișează pe Doamna Bălășica, pe Epitropul Ioan Socolescu¹⁷, pe Panița Maria și Panița Marica. Aceasta din urmă, probabil fiica soților Socolescu, este înveșmântată, la fel ca și mama, în rochie aurie și ea raportată aceluiași stil.

¹⁵ nume păstrate în pomelnicul pictat în proscomidar.

¹⁶ Răzvan Theodorescu, în discursul susținut cu ocazia acordării titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din Craiova, 3 martie 2002.

¹⁷ Pe lângă aceștia doi, printre contributorii intervenției mai sunt și Epitropul Ioan Nițu Marin și „mahalagii”. La 1858, Ion Socolescu era pitar, alegător direct, informație ce o avem de la Dr. Mite Măneanu, *Boierii din Oltenia în secolul al XIX-lea*, Drobeta-Turnu Severin, p. 216.

Imprimeul din rochia ei prezintă un decor vărgat, alternând auriul cu maro-roșcatul, iar la cea a mamei, alternanța se realizează între auriu și alb; dungile albe, mult mai ample dețin un decor floral, roșu și verde, denumit „cu naturale”. Dacă talia mamei este marcată de o eșarfă bordată cu ciucuri, ce se dezvoltă pe șoldul drept, la Marica întâlnim o pereche de paftale, montate pe o curea maronie. Decorul paftalelor, minuțios redat, constă în motive florale, pe o formă circulară – pentru fiecare tas. Ele, practic, susțin șirul de nasturi de pe piept, care, datorită modului cum au fost redați, putem considera că sunt bumbi metalici. Ambele poartă la gât salbe din bani „mărunței”, probabil mahmudele, iar capul îl are acoperit, la fel ca și Panița Bălașa, de coafă turcească, terminată în vârful cu un canaf, ca cel purtat la fes.

10. Biserică *Sf. Nicolae* „Belivacă” („Amaradia”), Craiova, Doamna Bălășica, Epitropul Ioan Socolescu, Panița Maria și Panița Marica, detaliu

Tabloul votiv al bisericii este mult mai amplu, fiind reprezentate și alte rude ale ctitorilor, în redarea cărora trebuie să remarcăm prezența paftalelor, uneori chiar policrome, ceea ce presupune redarea unor caboșoane colorate, dar și lipsa altor podoabe. Cu toate acestea, înfățișarea lor este mult simplificată, acordându-li-se o atenție mai scăzută, comparativ cu cea a vestemului, care păstrează aceeași linie, de influență orientală.

Poate cel mai amplu tablou votiv¹⁸ este cel redat în pronaosul bisericii *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului și Sf. Ioan, din Urșani, jud. Vâlcea*, ai cărei ctitori sunt Ioan Urșanu – Popescu, vătaf de plai, și alții, construită la 1800 și zugrăvită între 1804 – 1805; la ei portul popular se îmbină armonios cu veșmântul boiernașilor. Bărbații au specificele șube vâlcene, din dimie albă, peste cămașa albă, dreaptă, ce capătă odată cu creșterea în ierarhia socială, împodobiri cu bârnaș și chiar blană pe margini, ajungând până la a lua forma veșmintelor boierești, care își schimbă cromatica, devenind cărămizii. Femeile, toate, pe cap au testemele albe, ici-acolo presărate cu mici motive florale, „naturale”, în culori pastelate, cu o înfășurare cu capetele petrecute pe sub bărbie și lăsate liber pe spate. Odată cu creșterea în ierarhia socială, pe sub ștergar apare fesul roșu, bordat pe frunte cu rețele de monede, așa numite „fruntare”. Singurele podoabe, nelipsite în aproape orice vestimentație, sunt paftalele ce închid cordoanele de la brâu, aici redată cu tasele circulare sau migdalate. Lipsa altor podoabe poate fi interpretată și ca un atribut al smereniei enoriașelor.

¹⁸ sunt reprezentați 19 bărbați, 18 femei și 6 copii.

11, 12 și 13. Biserica *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului și Sf. Ioan*, com. Urșani, jud. Vâlcea, pronaos, detalii

Revenind pe plaiuri gorjane, în **biserica *Ioachim și Ana*, din Logrești, jud. Gorj** ce i-a avut ca ctitori pe: Costache Pandia, fost mare serdar, Constantin Oteteleşanu și preotul Ioan Tândălescu, 1807, pe latura de sus a pronaosului, o întâlnim, zugrăvită post 1807, pe *Dumneaei ... Tândălescu*, boiernașă în a cărei amintire zugrăvul îi redă înfățișarea într-o vestimentație ce se aseamănă foarte mult cu cea purtată de panițele de la Braloștița, jud. Dolj, în care rochia asemănătoare cea a cămășii populare, are în jumătatea superioară, binecunoscutele râuri, aici redată în nuanțe de cafeniu, iar poalele, drepte, fără falduri, dețin un imprimeu floral în aceleași nuanțe cafenii. Anteriuul dublat de misadă, care suprapune rochia, roșu, acoperă parțial și paftaua care închide brăul. Paftaua formată din două valve, din câte se poate observa, de formă migdalată, sunt din sidef, montate pe o placă subțire de metal. Nu poartă alte podoabe. Capul și umerii sunt acoperiți de testemel.

14. Biserica *Ioachim și Ana*, com. Logrești, jud. Gorj, pronaos, detaliu

Un an mai târziu, în 1808, în tabloul votiv de la **biserica Sf. Voievozi¹⁹, Groșerea, jud. Gorj**, ctitorită de Barbu Cocoș, vistier, sunt înfățișate <Cocoa>na Dumitrana a D<umnea>lui vistia<rul>²⁰ și Jupâneasa Bălașa. Interesantă redarea Coccoanei Dumitrana, deoarece ca soție și viitoare mamă, are părul despletit, lăsat liber pe spate. Pe cap, poartă un fes alb cu aplică roșie, de care atârnă mai multe lănțișoare cu monede (specific era fesul cu canaf auriu în vârf). La gât identificăm patru șiruri de mălcal (salbă sau șirag presărat cu pietre scumpe). Croiala rochiei și modul de împodobire a capului ne conduce spre o reprezentare de puternică influență orientală. Redarea într-un asemenea veșmânt a tinerei soții, probabil că a avut ca scop prezentarea ei ca o tânără aflată „în pas cu moda”.

Jupâneasa Bălașa este redată în veșmântul de acum devenit obișnuit în lucrarea de față, cu testemel împodobit cu pontale sau „fluturi” de aur și „mărgăritare”, ca un mesal, cămașă cu croială pe lângă gât, marcată în talie de brâul cu paftale peste care este suprapus antierul cu misadă.

15. Biserica Sf. Voievozi, Groșerea, jud. Gorj, <COCOA>NA DUMITRANA A D<UMNEA>LUI VISTIA<RUL>; JUPĂNEASA BĂLAȘA, pronaos, latura V, tronson N, detaliu

16. Biserica Sf. Apostoli, sat Cartiu, com. Turcinești, jud. Gorj, ... TEODUR: ZUP DUMITRA ȘI COCOANA ..., pronaos, latura S, detaliu

Pentru a putea identifica în continuare influența orientală a veșmântului, mai ales în modul de acoperire a capului este suficient să privim tabloul votiv al **bisericii Sf. Apostoli, sat Cartiu, com. Turcinești, jud. Gorj**, ctitorită de P. Cartianu și alții, în anul 1817. Aici, în pronaos, pe latura de sud, jupânița Dumitra, cu vestemul obișnuit, cămașă, încinsă cu colan cu paftale și antieru, poartă pe cap cealmă²¹ (turban de șal, probabil din cealmă²²). Paftalele sunt de formă migdalată, din sifed montat pe suport metalic, auriu.

¹⁹ Drăghiceanu, Virgil, *Monumentele istorice din Oltenia – raport din anul 1821*, în *BCMI*, Fasc. 69, București, 1931, p. 109

²⁰ soția lui Barbu Cocoș, vistier, ctitorul bisericii.

²¹ turban, fișie de pînă înfășurată în prejurul capului, cum obișnuiesc să poarte orientali (turc. *çalmâ*). August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, 1939, subvoce.

17. Biserica Sf. Gheorghe – Nou, Craiova, Elena, tablou votiv, detaliu

central de câte un caboșon verde, iar pe contur de câte 17 și, respectiv, 13 caboșoane albe, prinse peste rochia de culoare alb-gălbui cu motive florale roșii și verzi. Pe umeri poartă un antieriu verde, cu motive vegetal-stilizate albe, bordat cu blană neagră.

Jupânița Ilinca, soția lui Jupan Milcu Stoenescu, cel care în 1754 – 1755 avea să reconstruiască, din zid, biserica ridicată, din lemn, la 1722, de un alt Milcu²⁵, este reprezentată cu părul brunet prins în coc și descoperit (?) cu o rochie, după croiala de la gât (cu dantelă) de influență occidentală, specifică sfârșitului de secolul al XIX și începutul secolului XX, marcată în talie cu un cordon cu pafta, mai mult cu o soluție artistică personală decât una balcanică (probabil că pictorul s-a lăsat influențat de curentul artistic în care s-a manifestat), iar pe umeri, la fel ca și Elena, întâlnim antieriu, în aceeași cromatică verde cu motive vegetale stilizate, albe.

Pictorul-ctitor Eustațiu Stoenescu (1884 – 1957), în perioada 1918 – 1941, realizează fresca specială a bisericii Sf. Gheorghe-Nou, din Craiova, moștenită de la Milcu Stoenescu și de la nepotul lui Milcu, Hagi Constantin Stoenescu, cei care în 1754 – 1755, o construiesc din cărămidă, în locul celei de lemn, anterioare. Despre calitățile acestei picturii, motiv pentru care am considerat important să o cuprindem, V. Georgescu-Paleolog, ne spune „căci de cu jugrăvirea bisericii Sf. Gheorghe-Nou din Craiova de către Eustațiu Stoenescu se deschide, hotărât, un drum nou și o epocă nouă istoriei picturii religioase românești”²³.

Din tablourile votive, pentru tema noastră, trei personaje se evidențiază:

Elena, copilă, poartă o diademă de bani mici și flori prinse în părul brunet, pieptănat cu cărare pe mijloc și lăsat liber pe spate. Poartă cercei, probabil tot din bani mici, în formă de „ciorchine”; la gât, salbă, în maniera celor grecești numite *skaletta*²⁴ iar talia îi este marcată de o pereche de paftale circulare, bordate în filigran, cu un decor în formă de rozetă, punctată

18. Biserica Sf. Gheorghe – Nou, Craiova, Jupânița Ilinca, tablou votiv, detaliu

²² țesătură fină, mătase; basma. Gh. Bulgăre și Gh. Constantin-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București, 2002, subvoce

²³ V. Georgescu-Paleolog, *Biserica Sf. Gheorghe-Nou din Craiova. Introducere critică la opera picturală*, în *Arhivele Olteniei*, An XVIII, ian. – iun. 1939, p. 175.

²⁴ Skaletta = colier format din trei ochiuri triunghiulare lucrate în „rețea” în tehnica filigranului; pentru mai multe detalii a se vedea Loukia Hadjigavriel, Demetra Theodotou, *Diary 2010*. Iar pentru clarificare anexez imaginea. Ideea pictorului de a reprezenta o astfel de podoabă, probabil, a fost aceea de a sublinia faptul că el însuși provenea dintr-o alianță cu puternice influențe grecești, bunica lui, Atena, fiind o descendentă a renumitei familii aromâne Dumba (pentru faima familiei a se vedea personalitatea lui Nikolaus Dumba – industriaș vienez, de origine aromână, important contributor la dezvoltarea artei de la mijlocul secolului al XIX-lea.

²⁵ negustor de frunte din Craiova, a fost înainte de 1752 staroste al negustorilor; mai multe vezi în Cezar Avram, Dinică Ciobotea ș.a., *Bisericele Craiovei*, Craiova, 1998, p. 35.

19. Biserica Sf. Gheorghe – Nou, Craiova, Maria, tablou votiv, pronaos, detaliu

Vestimentația Mariei²⁶ pictorul o reprezintă în întregime în manieră occidentală; o rochie portocalie, cu „râuri” verticale, în zigzag, vegetal-stilizat, pe poale, cu crinolină. Are mâneci scurte și decolteu adânc, în „V”, acoperit cu dantelă albă. Talia foarte subțire este marcată de paftale de formă circulară, cu un decor concentric stilizat. Părul, prins la spate, într-un coc format pe ceafă, este împodobit, pe frunte cu o diademă de flori albe. La ambele mâini poartă brățări și în dreapta ține un buchet de flori galbene.

Concluzii succinte:

Analiza vestimentației feminine din cele 10 biserici, 5 din județul Dolj (2 din Craiova), 4 din județul Gorj și una din județul Vâlcea, toate date pe parcursul unei perioade de circa 100 de ani²⁷, ne-au permis să identificăm anumite elemente comune:

În cele 19 imagini analizate, dintre rochii, 10 se subordonează unui stil putem spune autohton, dacă ne raportăm la impunerile, forțate sau benevole, ale modei osmanlâi, prin filieră fanariotă, 8 în stil otoman, 2 mai apropiate de stilul grecesc (dar mult interpretat) și una de factură occidentală. Când facem referire la stilul autohton avem în vedere tipul de rochie amplă, croită pe lângă gât, cu încreț și râuri, cu decor geometric și cu poalele cu falduri ample, tipologie ce poate fi identificată încă din secolul al XVII-lea. La acest tip de rochie paftaua marca talia. Stilul otoman, cu tăietură sub bust și cu gulere șal la decolteul adânc, se caracterizează prin prezența unei succesiuni multiple de nasturi. Croiul este drept și urmează formele corporale. La acest tip colanul se fixa pe șolduri. Tipul grecesc este sugerat mai mult de tipul de podoabe folosit, el fiind o interpretare a ctitorului-pictor, la fel și rochia de influență occidentală; ambele tipuri ar trebui să poată fi încadrate, dacă este să luăm în considerare perioada în care au trăit fetele sau jupâneasa, secolului al XVIII-lea. Capul descoperit al jupânesei este de neimaginat într-o reprezentare votivă a secolului al XVIII-lea, cu atât mai mult abordarea unui tip de coafură.

Privită în ansamblu, podoaba în pictura votivă din Oltenia are ca element distinctiv, indiferent de perioada când a fost zugrăvit tabloul, paftaua, așa cum se poate vedea în sinopticul de mai jos. Celelalte podoabe, cu o frecvență mai mare sau mai mică, vin doar să marcheze o etapă a costumului sau un atribut al unei origini ori influențe. Facem aici referire la prezența paftalelor cu o singură tasă, specifice aromâncelor ori prezența colierului de sorginte grecească cu care Eustațiu Stoenescu le împodobeste pe ctitoare, poate și din dorința de rememorare și a descendenței aromâne, din renumita familie Dumba. Influențele orientale, precum fesul sau coafa turcească, pot fi considerate ori elemente la modă, cu reveniri, ori elemente pentru rang, bineînțeles, în primul rând al soțului, tatălui etc.

Sinoptic – Privire de ansamblu

Imagine	Localitatea	Jud.	Datare pictură	Tipologie rochie	Tipologie paftale	Alte tipuri de podoabe	Acoperitori de cap
1	Braloștița	DJ	1761	stil autohton	paftale mari	4 șiruri de mărgăritare	cușmă înaltă

²⁶ Dacă urmărim reprezentarea personajelor din tabloul votiv, precum și pisania din pronaos din jurul ușii de la intrare (redată în * * *, *Bisericile Craiovei*, Craiova, 1998, p. 36), putem observa că pictorul Eustațiu Stoenescu și-a reprezentat în primul rând ramura lui descendentă, ceea ce conduce către concluzia că Maria este soția lui Enache Stoenescu, nepotul de fiu al lui Milcu Stoenescu, și nu fiică, așa cum s-ar părea la o primă analiză, și străbunica pictorului.

²⁷ la estimarea perioadei am avut în vedere și personajele prezente, cum ar fi părinții postelnicului Hagi Stan Jianu, dar și pictura realizată de Stoenescu, care chiar dacă o reface după circa 150 de ani încearcă să folosească, în tehnica și cu noile cunoștințe, imaginile bunicilor sau chiar ale străbunicilor.

2	Braloștița	DJ	1761	stil autohton	paftale mari	4 șiruri de mărgăritare	cușmă înaltă
3	Glogova	GJ	1762	stil autohton	pafta format mediu	4 șiruri de mărgăritare	cușmă înaltă
4	Preajba	DJ	1779	stil otoman	pafta format mediu	4 șiruri de mărgăritare	șubara
5	Preajba	DJ	1779	stil autohton	pafta format mediu	-	căciuliță autohtonă
6	Almăj	DJ	1789	stil otoman	pafta format mediu	-	șubara
7	Almăj	DJ	1789	stil otoman	pafta mono-tasă	-	șubara
8	Belivacă	DJ	1794	stil otoman	pafta format mediu	4 șiruri de mărgăritare	coafă turcească
9	Belivacă	DJ	1867	stil otoman	pafta format mediu	-	testemel
10	Belivacă	DJ	1867	stil otoman	pafta	mătsal și șal	coafă turcească
11	Urșani	VL	1804 - 1805	stil autohton	pafta format mediu	-	testemel
12	Urșani	VL	1804 - 1805	stil autohton	pafta format mediu	-	testemel
13	Urșani	VL	1804 - 1805	stil autohton	pafta format mediu	-	testemel și fes
14	Logrești	GJ	1807	stil autohton	paftale cu sidef	-	testemel
15	Groșerea	GJ	1808	stil otoman	-	mătsal	fes
			1808	stil autohton	pafta format mediu	-	testemel
16	Cartiu	GJ	1817	stil autohton	paftale cu sidef	-	cealmă
17	Sf. Gh. Nou	DJ	1914 - 1940	stil grecesc	paftale cu caboșon	skaletta, 4 șiruri de mărgăritare	flori
18	Sf. Gh. Nou	DJ	1914 - 1940	stil grecesc	paftale cu caboșon	skaletta, 4 șiruri de mărgăritare	-
19	Sf. Gh. Nou	DJ	1914 - 1940	stil occidental	paftale cu caboșon	skaletta, 4 șiruri de mărgăritare	flori

Tablouri votive cuprinse în lucrare:

Nr. crt.	Proveniență – biserica	Zugravul	Datarea picturii	Personajul
1.	<i>Sf. Voievozi și Sf. Nicolae</i> , Braloșița, jud. Dolj; Cător: Constantin Argetoianu, biv vel serdar, 1761		1761 post	Panița Bălașa Argetoianca; Pan Costandin Arg<ctoianu> fost mare pit<ar>; Pan Costandin Arg<ctoianu>, fost mare sărdar – pronaos, latura V, tronson S (Filitti, I. C., 1929, p. 43 – 44.) Pan Mihail Argetoianu, fost mare paharnic; Panița sa Marica; Pan Radu Bengescu, fost mare sărdar; Panița Sa Maria (Filitti, I. C., 1929, p. 43 – 44.) – pronaos, latura N
2.	<i>Sf. Nicolae</i> , s. Glogova, com. Jormănești, jud. Gorj;			
3.	Cător: 1. Matei Glogoveanu (Lecca, Octav-George, <1999>, p. 311), consilier imperial, 1730 2. Ioniță Glogoveanu, biv vel sluger, fiul său, 1761 – 1762		1734 și 1762 post	<i>Coco<a>na Jupâneasa Maria Glogoveanu</i> (soția celui de-al doilea cător, Ioniță Glogoveanu, fiica lui Radu Crețulescu, fost clucer; Drăghiceanu, Virgil N., 1934, p. 118.) – pronaos, latura V, tronson N
4.	<i>Sf. Ștefan și Sf. Gheorghe</i> , Preajba, com. Malu Mare, jud. Dolj Cător: 1. Hagi Stan Jianu, mare paharnic, 1778 – 1779 2. Constantin și Tudor din Preajba, 1833		1778 – 1779; post 1833	<i>Hagi Stan Jianu Vel Postelnic</i> , în fața lui, 2 copii: <i>Zmfira și Maria</i> ; la dreapta lui, <i>Hagica Manda Jianca Vel Postelniceasă</i> , în fața ei, doi copii: <i>Maria și Dumitrana</i> ; la dreapta ei, <i>Zanfîr Jianu Vel Șetar sin ego dumnealui Postelnicul</i> , în fața lui, un băiat, <i>Ioniță</i> ; la dreapta lui <i>Zanfîr</i> , <i>Ilinea Jianca Velichi Șetrăreasă</i> , pronaos, latura V, tronson S. <i>Hagi Voicu Jianu, tatăl dumnealui</i> , în fața un băiat, <i>Radu</i> ; la stânga lui <i>Voicu</i> , <i>Hagica Ivana, mama dumnealui</i> , înaintea ei o fată, <i>Voichița</i> ; la stânga Ivanei, <i>Niculae Vlădățianu Vel Pitar zed dumnealor</i> , lângă el, 3 copii: <i>Barbu</i> , <i>Scarlat și Stanca</i> , în imaginea prezentei lucrării sunt cuprinși doar băieții, pronaos, latura V, tronson N
5.				
6.	<i>Sf. Îngeri și Sf. Nicolae Almăj</i> , jud. Dolj; Cător: Barbu Poenaru, sluger, 1787		1789	Panița Safta a Sa; Pan Constantin, mare sluger; Panița Ancuța a Sa; Pan <i>Barbu Poen<aru></i> mare sluger (Filitti, I. C., 1929, p. 44.) – pronaos, latura V, tronson S;
7.				<i>Panița Maria a Sa și Pan Vasilte, mare vistier</i> (Filitti, I. C., 1929, p. 44.) – pronaos, latura S;

8.	<i>Sf. Nicolae „Belivacă”</i> („Amaradia”), din Craiova	Marcu și Tudor (nume păstrate în pomeleltic pictat în proscomidiar.)	1794	<i>Panița Bălașa</i> , soția lui Pan Hristea Belivacă” (negustor originar din Motoci, Dolj; se ocupa cu comercializarea vitelor, pieilor și a seului; „bogatul măcelar Hristea”, se număra printre prietenii și sprijinitorii lui Tudor Vladimirescu – <i>Istoria Craiovei</i> , 1977, p. 38).
9.			1867	<i>Cherafa</i> , soția lui Mihail Socolescu;
10.				Panița Marica
11.	Intrarea în Biserică a Maicii Domnului și Sf. Ioan, Urșani, jud. Vâlcea	Dinu Zugrav Sud Gorj,	1804 – 1805	Detaliu tablou votiv, pronaos, latura N-V
12.	Cîțori; Ioan Urșanu – Popescu, vătaf de plai, și alții, 1800	Sud Gorj,		Detaliu tablou votiv, pronaos, latura S
13.	<i>Ioachim și Ana</i> , Logrești, jud. Gorj	1806		Detaliu tablou votiv, pronaos, laturile S și V
14.	Cîțori: Costache Pandia, fost mare serdar; Constantin Oteteleșanu și preotul Ioan Tândălescu, 1807		1807 post	Staico Logofătu. Sin Popa Ioan Tândălescu; A Dumnealui Jupăniță Anuca (?) soa<a> lui Fătu Staico Tândălescu; Dumneai ... Tândălescu – pronaos, latura S.
15.	<i>Sf. Voievozi</i> , Groșerea, jud. Gorj Cîțor: Barbu Cocoș, vistier, 1808 (Drăghiceanu, Virgil, 1931, p. 109).		1808	<Cocoa>na Dumitrana a D<umnea>lui vistia<rul>; Jupăneasa Bălașa
16.	<i>Sf. Apostoli</i> , sat Cartiu (Catagrafia din 1840, înregistrează două biserici: <i>Adormirea Maicii Domnului</i> , din 1750 și cea care ne interesează, <i>Sf. Apostoli</i> , din 1817, în <i>Mahalaia Breascui</i> , cu „îmnoitori” <i>Petra Lăzăroiu și Ioniță Cămărășescu</i> , din Stoicescu, N., 1970, p. 172; 262), com. Turcimești, jud. Gorj Cîțori: P. Cartianu și alții, 1817		1817	... Teodur; zup Dumitra și Coccoana ...
17.	Sf. Gheorghe – Nou, din Craiova	Eustațiu Stoenescu ²⁸	1918 – 1940	Elena
18.	(Georgescu-Paleolog, V., 1939, p. 59 – 175.)			Jupănița <i>Ilinca</i> , soția lui Milcu Stoenescu ²⁹
19.				<i>Maria</i> , soția lui Enache Stoenescu ³⁰

²⁸ A studiat la Academia Julian și la Școala națională de arte frumoase din Paris cu J. P. Laurens. Pictor de mare talent, socotit de critică unul dintre cei mai mari portretiști ai vremii, în anul 1936, Eustațiu Stoenescu este numit în funcția de profesor de pictură la Academia de Arte Frumoase din București, iar în 1941 devine rectorul Academiei.

²⁹ Cel care între 1755 – 1756, construiește noua biserică din cărămidă, în locul celei ridicate de Milcu Stoenescu, în 1722.

³⁰ Conform pisaniei pictorului Eustațiu Stoenescu; ca descendență, Jupănița Maria este străbunica pictorului.

Bibliografie:

1. * * *, *Istoria Craiovei*, Craiova, 1977.
2. * * *, *Bisericile Craiovei*, Craiova, 1998.
3. Alexianu, Al., *Mode și veșminte din trecut*, Vol. II, 1971.
4. Bălăceanu Stolnici, Constantin, *Incursiune în lumea sufletului*, <București>, 2004.
5. Bălăceanu-Stolnici, Constantin, Glavce, Cristiana, Berescu, Magdalena, Boroșanu, Adriana, *Antropologia între Știință și Cultură*, București, 2011.
6. Bulgăre, Gh.; Constantinescu-Dobridor, Gh., *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București, 2002
7. Drăghiceanu, Virgil N., *Monumentele Olteniei. Al III-lea raport*, în *BCMI*, Fasc. 31, București, 1934.
8. Drăghiceanu, Virgil, *Monumentele istorice din Oltenia – raport din anul 1821*, în *BCMI*, Fasc. 69, București, 1931.
9. Duicu, Ioana Gabriela, *Podoabe din metal: istorie și tradiție în Țara Românească*, Craiova, 2014.
10. Filitti, I. C., *Comunicări. Inscricții și ctitori din Bisericile Doljului*, în *BCMI*, Fasc. 59, București, 1929.
11. Georgescu-Palelog, V., *Biserica Sf. Gheorghe-Nou din Craiova. Introducere critică la opera picturală*, în *Arhivele Olteniei*, An XVIII, ian. – iun. 1939.
12. Hadjigavriel, Loukia, Theodotou, Demetra, *Diary 2010*.
13. Lecca, Octav-George, *Familiile boierești române*, București, <1999>.
14. Măneanu, Dr. Mite, *Boierii din Oltenia în secolul al XIX-lea*, Drobeta-Turnu Severin.
15. Oprescu, G., *Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII și XIX)*, București, 1926.
16. Rezeanu, Paul, *Eustațiu Stoenescu*, București, <1998>.
17. Scriban, August, *Dicționarul limbii românești*, București, 1939,
18. Stoicescu, N., *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, Vol. I, București, 1970.
19. Theodorescu, Răzvan, *Genezele unei spiritualități*, în *Grădina valahă*, București, 1999, format digital.